

**ДО ЧЛЕНОВЕТЕ НА
НАУЧНОТО ЖУРИ ЗА ЗАЩИТА
НА ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД**

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Николета Кирилова Кузманова за дисертационен труд за
присъждане на ОНС „доктор“

Научна област: 3. Социални, стопански и правни науки

Професионално направление: 3.6 Право

Научна специалност: Наказателно право

Научен ръководител: проф. д.ю.н. Борис Велчев

Факултет: Юридически факултет към СУ „Св. Климент Охридски“

Катедра: Наказателноправни науки

Заглавие на дисертационния труд: „Психическата принуда по българския Наказателен кодекс“

Докторант: Руси Викторов Алексиев

Основание за представяне на рецензията: член на научно жури по защита на дисертационния труд, съгласно Заповед № РД -38-204/26.04.2023 г. на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“ с възложено изготвяне на рецензия, съгласно Протокол № 1 от заседание на научното жури, проведено на 27 април 2023 г.

I. Представяне на докторанта, дисертационния труд, автореферата и на публикациите

Докторантът Руси Викторов Алексиев придобива образователно-квалификационна степен „магистър“ по специалността „Право“ през 1998 г. От 2001 г. постъпва на работа в съдебната система. За периода от 2001 г. до 2015 г. е младши прокурор и прокурор в Софийската районна прокуратура. В рамките на същия период и в същата структура на прокуратурата заема последователно и длъжностите „ръководител 02 отдел „Икономически престъпления“ (2006 – 2008 г.) и заместник – районен прокурор (2008 – 2013 г.). Придобива статут на несменяемост през 2006 г. (решение на Висшия съдебен съвет, Протокол № 18/12.04.2006 г.) От 07.07.2015 г. е съдия в Софийския градски съд, Наказателно отделение с ранг „съдия във Върховния касационен съд и Върховния административен съд“, придобит от 30 април 2015 г. (решение на Висшия съдебен съвет, Протокол № 22/30.04.2015 г.). От 19.09.2019 г. и до момента е заместник на административния ръководител – заместник – председател на Софийския градски съд и ръководител на Наказателното отделение.

Наред с професионалното си развитие като магистрат, докторант Руси Алексиев надгражда знанията си в областта на наказателното и

наказателнопроцесуалното право и чрез участието в множество научни форуми в страната и в чужбина, както и в други формати с фокус в същата област. Логично продължение на това негово развитие е зачисляването му като докторант на самостоятелна подготовка от 01.02.2022 г. (заповед № РД – 20 – 208 от 25.01.2022 г. на ректора на СУ „Св. Климент Охридски“) в катедра „Наказателноправни науки“ към Юридическия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ в област на висше образование 3 „Социални, стопански и правни науки“, професионално направление 3.6 „Право“, научна специалност „Наказателно право“, с тема на дисертационния труд „Психическата принуда по българския Наказателен кодекс“. Научен ръководител на докторанта е проф. д-р Борис Велчев. Докторант Руси Алексиев е предсрочно отчислен с право на защита от 10 април 2023 г. (заповед № РД – 29 – 847/19.04.2023 г. на ректора на СУ „Св. Климент Охридски“).

Дисертационният труд на тема „Психическата принуда по българския Наказателен кодекс“ е с общ обем от 218 страници, включително съдържание, списък на използваните съкращения и библиография. Библиографията съдържа общо 98 заглавия, от които 83 на български език и 15 на руски език. Те са отразени в съдържанието на дисертационния труд в общо 240 бележки под линия.

Изследването е структурирано в увод, четири глави и заключение.

В увода е представена аргументацията за актуалността на изследването. Тя, според автора, се обуславя от специфичната проблематика, която поражда престъпленията, свързани с психическа принуда и която налага прилагането на интердисциплинарен подход за нейното изясняване – от криминологична, от наказателноправна и от наказателнопроцесуална гледна точка. Научният интерес в областта на криминологията се обосновава с необходимостта за определяне на специфичните фактори, които оказват влияние върху личността на престъпника, който извършва такива престъпления, и определят виктимните им групи. Наказателноправното изследване на този вид престъпления се обосновава от проблематиката свързана с правната им квалификация и приложението на някои институти на Общата част във връзка с тези престъпления. Същата проблематика, както правилно отбелязва докторантът, е пряко относима и към доказването им в наказателния процес, както и към конкретно приложимите механизми за защита на пострадалите от такива престъпления.

Така изведената изходна позиция е основанието авторът да определи предмета на изследването си като психическата принуда като основание за наказателна отговорност. Въз основа на него в обекта на изследването се включват същността на психическата принуда като вид противозаконно престъпно въздействие, особеностите на поведението на лицето, което упражнява такава принуда, които са от значение за наказателната му отговорност и тези на поведението на лицето, върху което се упражнява

принудата. Именно въз основа на обекта на изследване се определя последващата структура за представянето на изследването.

Глава първа „Същност на психическата принуда“ е посветена на изясняването на правната същност на психическата принуда като проявна форма на психическо въздействие върху друго физическо лице. Докторантът предлага определение за нея, което извежда от множеството теоретични разработки, които разглеждат психическото въздействие в неговата цялост или отделни негови аспекти през призмата на различни наказателноправни институти на Общата част и на отделни състави на престъпления от Особената част. Видно от бележките под линия в тази част от изследването докторантът е направил проучване и анализ на научните източници, на български и на руски език, в съответствие с установените за тази форма на обучение научни стандарти. В съответствие с тези стандарти е и представеното съдържание на отделните елементи на определението. През тяхната призма са изяснени и възможните форми на въздействие, в които се изразява психическата принуда – вербална и невербална. На базата на конкретното им проявление е формулиран извода, че чрез психическата принуда лицето, върху което се въздейства, може да се мотивира за извършване на правомерно или неправомерно поведение. В съответствие с формулираната в увода многоаспектност на обсъжданата проблематика, докторантът извежда съотношенията между психическата принуда и други наказателноправни институти, както и с понятия от криминологичната наука.

Глава втора „Наказателноправно значение на упражнената психическа принуда за отговорността на престъпния деец“ е посветена на наказателноправното значение на упражнената психическа принуда за отговорността на дееца на престъплението. Изследваната проблематика е представена през призмата на изведените от докторанта две основни насоки на това значение. Първата от тях се определя като спецификите, които се проявяват при приложението на институти от Общата част при упражнена психическа принуда. В нейните рамки са разгледани проявните форми на упражняване на психическа принуда при стadiите на умишлена престъпна дейност, съучастието и съвкупността от престъпления. Специално внимание е отделено и на особеностите при индивидуализацията на наказанието при извършено престъпление, свързано с психическата принуда. С оглед определената от докторанта втора насока на наказателноправното значение е представено обобщението на престъпленията в Особената част на Наказателния кодекс с признак на състава „упражнена психическа принуда“. Предложени са и 2 класификационни критерия за подразделянето на видовете престъпления, свързани с психическа принуда. При прилагането на първия от тях - с оглед на това дали психическата принуда е признак по основния състав или е само квалифициращ признак, се обособяват същински и несъщински престъпления, свързани с психическа принуда. А с оглед втория критерий

– дали принудата е единствената възможна форма или е само една от възможните форми на изпълнителното деяние, се обособяват престъпления, извършени чрез принуда и престъпления, извършени чрез различни форми на мотивационно въздействие, в т.ч. психическа принуда.

Третата глава „Наказателноправно значение на поведението на лицето, спрямо което е упражнена психическа принуда“ е посветена на наказателноправното значение на поведението на лицето, спрямо което е упражнена психическа принуда. Като се акцентира изрично, че този въпрос от обсъжданата проблематика към момента е изследван в наказателноправната наука само през призмата на изключващите вината обстоятелства, докторантът излага виждането си за качеството „пострадал“ на лицето, спрямо което е упражнена психическа принуда, за целите на наказателното право в неговата цялост и за съотношението му с криминологичното понятие „жертва на престъплението“. Представя и равнищата на поведението на пострадалия диференцирани въз основа на различни критерии, както и значението на това поведение за наказателната отговорност на дееца, упражнил психическата принуда. В този контекст са изброени и средствата за защита на пострадалия, които докторантът определя като специфични. А предвид наказателноправният фокус на изследването, в тази част акцентът се поставя на механизмите за защита на пострадалия, които са относими към наказателното производство.

В четвъртата глава от дисертационния труд „Престъпленията, свързани с психическа принуда като основание за реализиране на отговорността на юридически лица“ се обсъжда институтът на имуществената отговорност на юридическите лица. Обсъдени са въпросите за механизма на облагодетелстването им и особеностите при индивидуализацията на имуществената им отговорност. Специално внимание се отделя и на хипотезите, при които се изключва приложението на този институт.

Авторефератът на дисертационното изследване е коректно изготвен. Съдържанието му обхваща изложение за актуалността на изследването, неговите предмет, цели, обем и структура, както и описание на използваната методология. В самостоятелни части са изведени основните тези на дисертационния труд, приносните моменти в него и списъкът с публикациите на докторанта по темата на труда.

По темата на дисертационния труд докторантът има три публикации.
1. *„Психическата принуда върху престъпния деец като форма на съучастие по българското наказателно право“* – В: De Jure, 2021 (22), № 1, с. 41-49. 2. *„Особени обстоятелства от значение за индивидуализацията на наказателната отговорност за престъпления, свързани с психическа принуда“* – В: Съвременен право, 2020, № 3, с. 81 – 94. 3. *„Механизъм на облагодетелстване на юридически лица по чл. 83а от Закона за административните нарушения и наказания от престъпления, свързани с принуда“* – В: Реформата в административното наказване от

2020 г. Сборник доклади – С., УИ „Св. Кл. Охридски“, 2021, с. 171 – 181. Приемам ги за рецензиране, тъй като в тях са изведени акценти от съдържанието на дисертационния труд, което е в пълно съответствие с установения в науката стандарт за оповестяване на част от резултатите от научни изследвания още в хода на изготвяне на дисертационен труд. Видно от съдържанието им докторантът това прави с публикуването им. В тези публикации особеностите на съучастието, индивидуализацията на наказанието и приложението на института на имуществената отговорност на юридическите лица при престъпления, свързани с упражняването на психическа принуда, са представени като основни акценти от изследването. А съдържанието им е разширено в сравнение с това, което е включено в дисертационния труд по същите въпроси.

В съдържанието на представения ми за рецензиране дисертационен труд използваните научни източници са цитирани коректно в бележките под линия. Буквалните цитати, които се съдържат в текста, са отбелязани в кавички, а смисловите цитати са указани като такива в съответната им бележка под линия. Този извод се потвърждава и от направената проверка за оригиналност на дисертационния труд и докладът за сходство въз основа на нея, потвърден от научния ръководител на докторанта на основание чл. 65, ал. 5, т. 4 от Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“.

На това основание и с оглед на количеството на научната продукция се основава извода ми, че докторант Руси Алексиев изпълнява минималните национални изисквания по смисъла на чл. 26, ал. 2 и 3 от Закона за развитие на академичния състав в Република България във връзка с чл. 25 от Правилника за прилагането му. Общият сбор на точките на докторанта по наукометричните показатели за придобиване на образователно-квалификационна степен „доктор“ в професионално направление 3.6 Право е 80.

II. Оценка на научните и научно-приложни резултати и приноси на дисертационния труд

Начинът на развиване на изложението в дисертационния труд и неговото съдържание ми дават основание за извода, че основните приноси моменти са изведени в автореферата на дисертационния труд през призмата на виждането изследването да е с подчертано практическо значение. Макар и имплицитно, самият докторант определя тази цел на изследването си още в неговия увод. Тя се потвърждава и от избора на тема, предвид, че проблематиката за мястото и ролята на психическата принуда в наказателното право не е самостоятелен фокус в друго научно съчинение по начина, по който е представена в дисертацията – обект на настоящата рецензия.

Избраната структурата на дисертационния труд сама по себе си може да се определи като приносен момент. Тя от една страна изразява различната

гледна точка на научното изследване. А от друга страна е изцяло съответна на все повече утвърждаващата се през последните години тенденция в наказателноправните научни изследвания проблематика, основана на Особената част, да се извежда като тема на научен анализ през призмата на Общата част на наказателното право. Този подход следва да се адмира, тъй като чрез него се поставя важният акцент на връзката на двете части, които образуват едното цяло – наказателното право.

В същия контекст е изборът на докторанта да представи виждането си по въпроса за имуществената отговорност на юридическите лица като институт на административното право. Чрез него от една страна него се илюстрира обосноваването в правната наука диференциацията на отраслите наказателно право и административно право. А от друга страна се засяга и въпроса за разграничаването на приложното им поле и съотношението им при проявлението на гранични за двата отрасъла въпроси.

Докторантът е положил усилия да изследва същността на психическата принуда в наказателното право, в сравнение с анализа ѝ за целите на криминологичната наука. Предлага дефиниция за нея и разяснява белезите, което е утвърдени в науката подход за изследване на наказателноправни институти от значение както за Общата, така и за Особената част на наказателното право. Подчертаването на видовата принадлежност на психическата принуда към рода „психично въздействие“, улеснява разбирането на същността ѝ за целите на прилагането на наказателния закон. В същия контекст е и направената диференциация на вербална и невербална психическа принуда и извеждането в изложението на конкретни техни проявления, както и на обсъждането на спецификите на проявлението ѝ при стadiите на умишлена престъпна дейност и съучастието при престъпленията, свързани с психическа принуда.

Значение от наказателноправна гледна точка винаги е имало, има и ще продължава да има всяко изследване, което обсъжда и дава предложения за решаване на спорни въпроси във връзка с определянето на правната квалификация на деянията и тези при определянето и индивидуализацията на наказанието при отделни видове престъпления. Без съмнение работата на докторанта като магистрат е оказала съществено влияние върху научните му търсения да открие въпросите, които са актуални за правоприлагащите във връзка с квалификацията на деянията, при които се упражнява психическа принуда и определяне и индивидуализация на наказанията за тях. В тази насока са положените от него усилия да даде своите отговори на тези въпроси в частта на изследването за наказателноправното значение на поведението на дееца, които упражнява психическата принуда и това на пострадалия от престъплението.

На тази база са изведени и препоръките *de lege ferenda*. Те са приносен момент за всяко научно изследване, тъй като дават възможност за развитие на научна дискусия не само в насока за обогатяване на представените

аргументи, но и за излагане на насрещни такива. А всяка дискусия с такъв предмет обективно създава възможност да се достигне до единно виждане за възможностите за промяна в законодателството и очертава стъпките за тяхната реализация.

Безспорно е, че проблематиката на изследването „Психическата принуда по българския Наказателен кодекс“ е актуална. Тя произтича не само от същностната връзка между психическата принуда и психичното въздействие в наказателното право, но и от развитието на разбирането за самата същност на психическата принуда в контекста на съвременните разбирания за нея в международното право и правото на Европейския съюз. Затова и научното съчинение с такъв фокус е особено актуално и може да допринесе за надграждане на знанието за нея за целите на наказателното право, което е от съществено значение за правилното приложение на наказателния закон.

III. Препоръки

По дисертационния труд „Психическата принуда по българския Наказателен кодекс“ могат да се направят и няколко **препоръки, които основавам на критичния ми анализ на изследването.**

1. Изводите за психическата принуда по Наказателния кодекс безспорно се основават на съставите на престъпления, в които тя е предвидена като съставомерен признак. На този въпрос в дисертационния труд е посветен § 2 от глава втора. Вярно е, че каталогът на тези престъпления е голям и включва различни видове престъпления с различен обект на засягане. Затова от научна гледна точка е препоръчително не само да се изведат критерии за групирането им, а и да се изяснят по-задълбочено особеностите на всеки от видовете, които са определени въз основа на тези критерии. От изложеното съдържание в дисертационния труд в тази му част не става ясно как се съотнасят помежду си от една страна същинските и несъщинските престъпления, свързани с принуда, с видовете, които са диференцирани въз основа на другия критерий – дали принудата е единствената възможна форма на изпълнителното деяние или една от вариантите негови форми (с. 121 – 122). Чрез тълкуване може да се направи извода, че делението на същински и несъщински престъпления, свързани с психическа принуда, е базово, а другият класификационен критерий е допълващ. От гледна точка на установените научни стандарти обаче изводи с такова съдържание е препоръчително да се формулират изрично в изследването. Това може да се направи като съответните състави на престъпленията се опишат при всеки от тези видове (напр. същинските престъпления, свързани с принуда, при които тя е единствената форма на изпълнително деяние да се следва от описание на относимите към този вид престъпления). Под „описание“ следва да се има предвид не само тяхното изброяване, но и анализ на избраното законодателно решение и изводите във връзка с него. Прилагането на този или друг сходен подход допринася за обогатяване на съдържанието на дисертационния труд по начин, който е

съответен на научния му характер. Затова препоръчвам тази част от изследването да се преработи.

2. Без да се изключва приносния характер на анализа на имуществената отговорност на юридическите лица относимостта му към темата на дисертационния труд трудно може да се сподели. Представеното съдържание в глава четвърта по същество изразява виждането на докторанта за същността на този институт в неговата цялост, а не толкова с оглед вида престъпления, свързани с психическа принуда. Според мен, възможните варианти за преодоляване на този дефицит са два. Първият от тях е тази материя да се разработи в отделно научно изследване. Вторият е съдържанието ѝ да се преработи така, че да е съответно на темата на дисертационния труд. В случай, че се избере последният, смятам, че той следва да се предхожда от по-детайлното изясняване на видовете престъпления, свързани с психическа принуда, за да може въз основа на изводите за тях да се направят и тези за механизма на обогатяването на юридическото лице при извършването им.

3. На две места в дисертационния труд се обсъжда отделно въпросът за индивидуализацията на отговорността – в глава втора, § 1, т. 4 (относно наказателната отговорност на субекта на престъплението, свързано с психическа принуда) и в глава четвърта, § 3 (относно имуществената отговорност на юридическото лице). Видно от съдържанието в тези части идеята на автора е да акцентира върху възможните смекчаващи и отегчаващи обстоятелства. Но едва ли тя е насочена и към изчерпателното им изброяване и то по такъв начин, че да са относими към всеки деец, макар съставите на престъпления, свързани с психическа принуда, да са толкова разнородни. От друга страна, не става ясно защо в частта, която обсъжда тази проблематика във връзка с имуществената отговорност на юридическите лица, се извеждат като такива обстоятелства, които са от значение за наказателната отговорност на физическото лице, а не са свързани с предпоставките за отговорността на юридическото лице (напр. интензитетът на принудата (с. 192), конкретното съдържание на заплахата (с. 193) и др. (до с. 194)). Затова препоръчвам избраният подход за тези части на изследването да се преосмисли.

4. Установен научен стандарт е формулираните тези да са илюстрирани с конкретни примери. Обичайно техният брой се определя от сложността на тезата, защото предназначението им всъщност е да доизяснят нейното съдържание. Затова трудно може да се сподели виждането, че ролята на примерите е да заместят това съдържание. Прави подчертано впечатление, че в обсъжданото изложение развиването на примери се използва като основен похват за аргументиране на тези. Нещо повече, натрупването им на отделни места изложението е толкова осезаемо, че съществено затруднява осмислянето на съдържателната част на тезата (напр. на с. 91, 97, 98, 140 и сл. и др.). Поради това препоръчвам преосмисляне на този подход в рамките на цялото съдържание на научното изследване. От

промяната му практическата насоченост на дисертационни труд няма да се промени. Дори напротив, съществено ще се подчертае, тъй като ще даде възможност изразените в него тези да се прилагат за много повече конкретни казуси. Наред с това, чрез редуцирането на представените примери в тяхната цялост ще се отстранят и някои противоречия, свързани с тях, които смятам, че са резултат от обективната трудност да се посочват множество примери за всяка теза.

В случай, че приема направените препоръки докторантът може да ги вземе предвид при подготовката на дисертационния труд „Психическата принуда по българския Наказателен кодекс“ за последващо защитата му отпечатване.

IV. Заключение

Въз основа на изложените в рецензията констатации и изводите от тях за научните приноси на изследването **давам положителна оценка** на представения за защита дисертационен труд на докторанта Руси Викторов Алексиев на тема: „Психическата принуда по българския Наказателен кодекс“. Научното съчинение отговаря на изискванията на чл. 6, ал. 3 от Закона за развитието на академичния състав в Република България и на чл. 27, ал. 2 от Правилника за прилагане на ЗРАСРБ за получаване на образователната и научна степен „доктор“, поради което **предлагам на уважаемото научно жури да се присъди образователната и научна степен „доктор“** в научна област 3. Социални, стопански и правни науки“, професионално направление 3.6 Право, научна специалност „Наказателно право“ на Руси Викторов Алексиев.

Член на научното жури:

(доц. д-р Николета Кузманова)

София, 11 май 2023 г.